

MIJN NAAM IS SELMA

Selma van de Perre

Mijn naam is Selma

Vertaald door Rebekka W.R. Bremmer

2020

THOMAS RAP

AMSTERDAM

Copyright © 2020 Selma van de Perre
Copyright vertaling © 2020 Rebekka W.R. Bremmer
Omslagontwerp bij Barbara
Foto voorzijde omslag en foto's binnenwerk uit
privéarchief auteur
Foto achterzijde Chris van Houts
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 004 0459 5
NUR 320

thomasrap.nl

Inhoud

Proloog 7

De artiest en de hoedenmaakster: *mijn familie* 11

Slootjespringen: *mijn kindertijd* 21

Tweederangs burgers: *de bezetting* 39

Weg van huis: *een ondergedoken familie* 61

Geblondeerde haren: *in het verzet* 89

Geheime laatjes: *mijn arrestatie* 131

Een blauwe overall: *kamp Vught* 147

Het gangpad van de dood: *Ravensbrück* 157

Mijn echte naam: *de bevrijding* 187

Het leven leven: *Londen* 215

Herdenken 229

Epiloog 237

Proloog

6 september 1944 – aan Greet Brinkhuis

Lieve Gretchen,

Zit hier in een veewagen met twaalf mensen, in Vught. Gaat denkkelijk naar Sachsenhausen of Ravensbrück. Houd moed.

Ik doe het ook. Ofschoon ik wou dat er nu een eind aan kwam. Heb deze enveloppe met briefje uit de trein gegooid door een luchtkier. Dag schatten. Zoen, Marga

We moesten onze tandenborstels en eigendommen pakken en buiten wachten. Het was duidelijk dat we ergens anders naartoe zouden worden gebracht, maar waar-naartoe? Dat wisten we niet. Ik dacht dat het veiliger zou zijn om in kamp Vught te blijven in plaats van af te reizen naar het onbekende, en besloot me onder een matras te verstoppen. Ik liet de andere vrouwen voorgaan en bleef in de barak, maar ik was niet snel genoeg. Terwijl ik nog half in zicht was kwam de *Aufseherin* eraan. Ik moest opschieten, zei ze. Ze trok me aan mijn arm mee naar buiten en duwde me in de laatste wagon. Deze klei-

ne vertraging werkte in mijn voordeel: in die laatste wagon zaten nog niet zoveel vrouwen. De andere wagons waren volgestouwd en de arme vrouwen die daarin zaten, onder wie mijn vriendinnen uit het kamp, reisden die twee dagen onder verschrikkelijke omstandigheden. In mijn wagon zaten maar een stuk of twaalf vrouwen. Ik kende niemand van hen. Het bleken voor het merendeel prostituees te zijn, die gevangen waren genomen zodat ze konden worden behandeld voor geslachtsziekten. Ze waren in de keuken aan het werk geweest, en het was hun gelukt een grote doos met brood en worst en een ton met dikke soep aan boord te slepen. Dat was een groot geluk, vond ik; ik wist dat de andere wagons deze voorraad niet zouden hebben. Maar deze vrouwen schatten hun geluk kennelijk niet op waarde, ze begonnen over het eten te kibbelen. Het leek mij verstandig het eten gedoseerd op te eten, omdat we niet wisten hoelang de treinreis zou duren. We namen aan dat we op weg waren naar Duitsland, maar waarheen was onbekend. Voorzichtig zei ik dat tegen de andere vrouwen, en gelukkig luisterden ze naar me. Ze vroegen me het eten uit te delen. Dat vond ik een eer om te doen; ik verdeelde de soep, sneed het brood en de worst – en ze konden zien dat ik mijn best deed iedereen evenveel te geven.

Er was genoeg plek voor ons allemaal om op de grond van de wagon te zitten, sommigen van ons leunden ook tegen de wanden. Het lukte me een stukje wc-papier te vinden, ik schreef snel een berichtje aan mijn vriendin Greet Brinkhuis in Amsterdam, om te vertellen

dat ik in een trein zat en waarschijnlijk op weg was naar Duitsland. Toen we bij het eerste station stopten schoof ik het briefje door een kier tussen de houten planken. Ook al was het heel onwaarschijnlijk dat Greet het ooit zou ontvangen, ik wilde die kans toch wagen.

De reis putte ons uit. Er leek geen eind aan te komen, zelfs niet voor ons in die bevoorrechte wagon. Nadat we drie dagen en twee nachten in de wagons opgesloten hadden gezeten, kwamen we op 8 september aan op onze bestemming. De schuifdeuren gingen open en we vingen onze eerste glimp op van wat later Ravensbrück zou blijken te zijn. Ironisch genoeg ligt deze gruwelijke plek in een prachtige omgeving bij een groot meer, de Schwedtsee, maar daar konden we niets van zien. De Aufseherinnen bevalen ons naar buiten te komen. Er liepen ss-mannen rond, met zweepen en grote honden naast zich. De honden blaften en de mannen schreeuwden: ‘Schnell, schnell, schnell! Heraus, heraus, heraus!’

We waren allemaal doodsbang.

De artiest en de hoedenmaakster: *mijn familie*

Ik zit hier in de rust van mijn huis in Londen en kijk naar een foto die in 1940 is genomen. Mijn moeder, mijn zusje en ik zitten in tante Sara's tuin in Amsterdam: op dat moment was dat nog een vredige plek. Mijn moeder, die we liefkozend 'mams' noemden, is op dat moment eenenvijftig, mijn zusje Clara is twaalf en ik ben achttien. Het is een alledaags familiekiekje van gewone mensen; we hebben een gezellige middag, we genieten van de tuin en elkaars gezelschap. Een beeld van hoe de tijd die je met je familie doorbrengt zou moeten zijn: liefdevol, veilig, aangenaam, voorspelbaar. Niets op onze gezichten verraadde wat er de drie daaropvolgende jaren zal gaan gebeuren: de dood van mijn vader, moeder en Clara, mijn oma, tante Sara, haar man Arie en hun twee zoons, en vele andere familieleden, niet door natuurlijke oorzaken of een ongeluk, maar door de wreedheden die zich op het moment van de foto al in Europa verspreidden en weldra Nederland zouden infiltreren. Vóór die gruwelijke gebeurtenissen zich voordeden begrepen we niet wat een voorrecht het is om een anoniem leven te

leiden. Nog steeds kan ik nauwelijks geloven dat mensen die onopgemerkt hadden moeten blijven, terechtkwamen op lijsten en monumenten om herdacht te worden – omdat zij slachtoffer werden van het meest methodische systeem van massamoord dat de wereld ooit heeft gekend.

Zoals de meeste mensen werd ik geboren in een gewoon gezin, waarvan de ervaringen alleen opmerkelijk waren voor degenen die erbij waren betrokken. Mijn opa aan vaders kant, Levi Velleman, was een antiekhandelaar in Schagen. Hij had daar en in Haarlem een winkel, maar een welvarend man werd hij nooit. Mijn oma aan vaders kant, Saartje Slagter, was huisvrouw, zoals de meeste vrouwen in die tijd – al voldeed ze niet aan het stereotiepe beeld, want ze was niet zo'n goede. Ze was een hopeloze kokkin en schoonmaakster en haar oudste dochter, mijn tante Greta, vertelde me dat het in huis altijd een bende was: kleren bijvoorbeeld werden lukraak in de lades gegooid, waardoor niemand ooit iets kon vinden. Er was een inwonende dienstmeid die al het zware werk deed, maar naarmate tante Greta ouder werd nam zij de verantwoordelijkheid voor de algemene taken op zich en zorgde ze voor haar jongere broertjes en zusjes.

Mijn vader Barend Levi Velleman, het eerste kind van Levi en Saartje, werd geboren op 10 april 1889. Zijn voorspoedige geboorte moet een opluchting zijn geweest voor mijn opa. Zijn eerste vrouw Betje was namelijk in het kraambed gestorven, en hun zoontje, ook Barend geheten, stierf vier dagen later. De Vellemans noemden de

eerstgeboren zoon van elke generatie afwisselend Barend Levi en Levi Barend, omdat zij afstamden van de Bijbelse stam van Levi. Waarschijnlijk wilde opa Velleman heel graag een gezin stichten, want op 20 juni 1888, slechts vier maanden na de dood van zijn eerste vrouw, trouwde hij met oma. Saartje, die vijfenhalf jaar ouder was dan Barend, was dertig toen mijn vader werd geboren – toentertijd werd dat oud gevonden voor een eerste kind. Maar Saartje was een sterke vrouw: ze baarde in totaal tien kinderen, de laatste toen ze 43 was. Nadat mijn opa in 1923 op 54-jarige leeftijd stierf, overleefde ze hem nog vele jaren. Wie weet had ze een zeer hoge leeftijd bereikt als ze niet op 83-jarige leeftijd in Auschwitz was vermoord. Dat gebeurde op 28 september 1942, slechts een paar weken voordat mijn vader, haar zoon, daar ook werd vermoord.

De komst van een gezonde zoon was reden tot een feest. Maar zelfs heel gewone families hebben hun trauma's, en voor mijn vader verdween het gevoel te worden gekoesterd algauw. Op 16 april 1892, toen hij drie jaar oud was, werd Greta geboren. Op een dag, toen Saartje Greta's luier aan het verschonen was, werd er op de deur geklopt. Saartje deed open en liet kleine Barend achter bij de baby. Toen ze terugkwam lag Greta op de grond te huilen. Saartje gaf mijn vader de schuld en nam aan dat hij uit jaloezie zijn zusje van tafel had geduwd. Tante Greta zei later zelf dat ze er waarschijnlijk gewoon was afgerold, maar misschien had oma wel gelijk. Zoals het gaat bij zoveel familieverhalen zullen we de waarheid

nooit te weten komen. In ieder geval werd mijn vader naar zijn grootouders aan vaders kant gestuurd. Hij bleef de rest van zijn kindertijd bij hen in Alkmaar wonen, waar hij min of meer opgroeide als hun zoon.

Het is moeilijk te begrijpen hoe oma haar zoontje heeft kunnen afstaan, maar ze was binnen drie maanden na de geboorte van Greta weer zwanger en de zorg voor een peuter was misschien te veel voor haar. De organisatie van het huishouden was al niet haar sterkste punt en het was vast een opluchting dat een aantal van haar verantwoordelijkheden werden overgenomen. Mijn vaders grootouders wilden hem in elk geval erg graag in huis houden.

Mijn vader bleef dus bij zijn grootouders, terwijl zijn ouders en zeven broertjes en zusjes die de kraamtijd hadden overleefd bij elkaar woonden. Omdat hij als enige werd buitengesloten van het gezin, leed hij aan vreselijke gevoelens van afwijzing. Zijn vroege verbanning bleef hem de rest van zijn leven achtervolgen; hij heeft het zijn moeder nooit vergeven dat zij hem niet terugnam. En hoewel hij in zijn kindertijd wel contact met haar had, weigerde hij als volwassene jarenlang met haar te praten. Tot in mijn late tienerjaren heb ik zijn familie nooit ontmoet, behalve oom Harry, een van zijn jongere broertjes met wie hij wel contact onderhield. Ik neem aan dat hij af en toe iets van de andere broers en zussen hoorde, al had hij het daar nooit over. Ik was nieuwsgierig naar ze, maar de vervreemding was zo'n onderdeel van ons gezinsleven dat ik alles voor lief nam en er nauwelijks over nadacht.

In 1941, toen ik negentien was, kwam er een einde aan deze situatie. Op een dag werd er aan de deur gebeld en ik deed open. Op de stoep stond een in het zwart geklede elegante vrouw, met hoog opgestoken haar.

‘Is je vader thuis?’ vroeg ze.

Ik haalde pa.

‘Moeder!’ riep hij uit.

Ik stond er vol verbazing naar te kijken.

Ik was heel blij om nieuwe familieleden te ontmoeten en vooral om tante Greta te leren kennen, omdat iedereen zei dat ik op haar leek, zowel qua uiterlijk als in mijn gedrag. Eerst had ik de gelijkenis als een belediging opgevat omdat ik wist dat mijn vader wrok tegen haar koes-terde, maar toen ik haar ontmoette bleek ze een heel lieve vrouw te zijn. Ze overleefde de oorlog omdat ze met een christelijke man was getrouwd en het was een genoegen om haar te kunnen bezoeken na de bevrijding. De mogelijkheid om de relatie met mijn vaders familie te herstellen was voor ons heel belangrijk. Liefde maakt het leven de moeite waard en ik denk dat oma probeerde het goed te maken voordat het te laat was.

Tragisch genoeg kwam er een abrupt einde aan de kleine stapjes die we hadden gezet naar het helen van de breuk, nog voordat we veel meer hadden kunnen doen dan toenadering zoeken. In 1942 werd oma, die nog zelfstandig in Haarlem woonde, gedwongen om te verhuizen naar een joods bejaardentehuis in Amsterdam. Mams, Clara en ik gingen elke week bij haar op bezoek, maar later dat jaar werden alle inwoners van het bejaar-

dentehuis naar Westerbork gestuurd en van daar naar Auschwitz getransporteerd en vermoord. Het bejaarden-
tehuis is gewoon leeggehaald. Wij wisten toen niet dat
dat was gebeurd, en hebben geen afscheid van haar kun-
nen nemen. Oma was verdwenen. Ik weet niet precies
wanneer ze werd getransporteerd, maar waarschijnlijk
was het kort voor haar dood. Er was op dat moment zo-
veel verwarring onder joden dat het lastig was om bij te
houden waar iedereen was, zelfs als het ging om naaste
familieleden. Na de oorlog kwam ik er pas achter wat
haar lot was geweest. Een van pa's jongere broers had
verteld dat ze in Westerbork was gestorven, maar toen ik
de lijsten natrok zag ik dat ze in Auschwitz was ver-
moord op 28 september 1942.

Mijn overgrootvader had een fabriek waar de vod-
denmannen hun vodden heen brachten om er papier
van te laten maken. De zaken gingen goed en pa profi-
teerde van de relatieve welvarendheid waarin hij leefde.
Hij was een slimme jongen die op school een aantal klas-
sen oversloeg, en de familie had hoge verwachtingen van
hem. Hij ging naar de hbs, tot hij op zeventienjarige leef-
tijd naar een jesjiva (een Talmoedschool) in Amsterdam
werd gestuurd. Zijn grootouders waren vrome mensen
en ze waren gebrand op een religieuze carrière voor
hem. Hij had een goede tenorstem en ze wilden dat hij
cantor of rabbijn zou worden.

Maar pa dacht daar heel anders over; het was al lange
tijd zijn ambitie geweest om het theater in te gaan. In zijn
tienerjaren had hij toneelstukken geregisseerd waarin fa-

milieleden en vrienden speelden. Die werden niet alleen op feesten opgevoerd om de familie te vermaken, maar ook bij lokale evenementen. Ik herinner me een recensie van de plaatselijke krant waarin dingen stonden als ‘uitstekend gedaan door de jonge Barend Velleman’. Het was absoluut zijn passie en hij had er ook echt talent voor.

Altijd al een rebelse jongen, verwierp hij het geloof dat zo’n grote rol speelde in het leven van zijn grootouders. Op de jesjiva bevroeg hij telkens zijn leraren over religieuze kwesties en weigerde die te geloven. Ze werden wanhopig van hem, omdat hij niet gehoorzaam genoeg was aan de joodse leer. Hij was er duidelijk niet voor gemaakt om rabbijn te worden. Twee keer werd hij naar huis gestuurd en beide keren gaf zijn grootvader hem een pak slaag en bracht hem terug. Toen nam pa het heft in eigen handen. Van zijn gespaarde zakgeld kocht hij een ticket voor de boot naar Engeland. Mijn overgrootvader ging naar de politie en vroeg hen zijn minderjarige kleinzoon terug te halen, en of de politie er nou betrokken bij was of niet, pa werd zeker op de een of andere manier gedwongen naar huis terug te gaan. Na deze gebeurtenis zagen mijn overgrootouders in dat ze hun tijd en geld aan het verspillen waren door van pa een religieuze carrière te verwachten.

Pa ging meteen het theater in, waar hij optrad onder de naam Ben Velmon, en vanaf die tijd verdiende hij zijn geld in de amusementsindustrie. Hij trad op als acteur, zanger en presentator van revues. Het was een spannend

leven, maar ook heel onzeker. Het betekende een nomadisch bestaan voor het gezin; we verhuisden vaak vanwege de veranderingen in zijn inkomen, soms leefden we in grote armoede en soms in redelijke welvaart. Maar pa deed waar hij van hield en ik was heel erg trots op hem.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtten in vier jaar tijd een miljoen Belgen naar Nederland. Ze werden in kampen ondergebracht. Na de oorlog keerden ze weer terug naar hun veelal verwoeste dorpen en steden. Terwijl de Belgische vluchtelingen in de kampen zaten, organiseerde pa het amusement voor ze. Een aantal jonge zangers en komedianten onder hen die hij had aangenomen en aangemoedigd, werd later beroemd. Omdat ze hem zo dankbaar waren smolten de vluchtelingen wat van hun goud en lieten er een prachtige signetring van maken met mijn vaders initialen. Helaas is die ring tijdens de Tweede Wereldoorlog verdwenen.

Mijn moeder heette voluit Femmetje, maar niemand in de familie noemde haar zo. Ze werd altijd Fem genoemd. Ze is op 10 augustus 1889 geboren in Alkmaar als dochter van David en Clara Spier, het middelste kind van zeven; ze had drie zussen en drie broers. Opa had in Alkmaar een grote mode- en furnituurzaak en opende er ook een in Den Helder. Mijn moeders ouders kwamen in Alkmaar geregeld samen met pa's grootouders om te kaarten. Pa was een goede kaartspeler en deed vaak mee, terwijl mijn moeder de thee inschonk. Zo leerden

ze elkaar kennen. Toen pa naar de jesjiva in Amsterdam werd gestuurd, was mams vastberaden hem te volgen en bedacht een slimme manier om dat te doen. Ze vroeg aan haar ouders of ze in de leer mocht gaan om hoedenmaakster te worden. Vrienden van haar ouders hadden een winkel in Amsterdam, waar ze prachtige modieuze hoeden maakten en verkochten en mams ging bij hen in de leer. Met een achtergrond in mode en fournituren is het niet verrassend dat ze voor hoeden maken koos, al mochten vrouwen in de familie Spier nooit een echte commerciële carrière nastreven; ze maakten alleen hoeden en kleren voor de familie, naast hun gewone taken in het huishouden. De echte reden voor haar vertrek naar Amsterdam was natuurlijk mijn vader. Hij bezocht haar geregeld in het huis waar ze verbleef en toen hij wegging bij de jesjiva zijn ze in Alkmaar getrouwd, op 21 maart 1911.

Op 29 december 1911 werd hun eerste kind geboren, mijn oudste broer Louis. Officieel heette hij Levi Barend – net als mijn vaders vader – maar hij werd altijd Louis genoemd. Twee jaar later, op 26 december 1913, kwam mijn andere broer, David. Mijn vader was inmiddels succesvol geworden, trad op in veel van de grootste theaters, en hij, mams en mijn broertjes woonden in een elegant huis op de Prinsengracht 445. In dit gezin en in deze welvaart werd op 7 juni 1922 in het Wilhelmina Gasthuis een meisje geboren. En dat was ik: Selma Velleman.